> תפישות נבדלות אלו מבהירות היטב את צדי המחלוקת כיום בהערכת רצונם של כל אותם אלפים מעולי ברית המועצות לשעבר, המעוניינים בכנות להצטרף לעם ישראל ולקבל עליהם לנהוג כמנהג היהודים שבסביבתם, אלא שהם אינם באים לכך מתוך אמונה והכרה דתית.

ידוע שרבים מהמתגיירים אינם ממשיכים לנהל אורח חיים דתי בעקבות גיורם. בעיני המחזיקים בגישה הראשונה תופעה זו מעלה ספק ביחס לכל העניין כולו, שכן הדבר מוכיח שלא מדובר במי שהגיע למעמד הגיור מתוך רצון פנימי להסתופף תחת כנפי השכינה ולהתקרב לבורא עולם. בעיניהם של מחזיקי הגישה האחרת אין להיות מופתעים מכך ואין הדבר מעלה ספק ביחס לכשרות הגיור. על אף ההצהרה הכנה של המתגייר בשעת גיורו לקבל ולשמור מצוות, אין להתפלא אם יתברר שאדם שאינו עטוף בקהילה ובסביבה דתית תומכת ימצא עצמו נסוג מקבלתו. אם כבר, הרי שהאחריות למצב מוטלת עלינו, על הקהילה הדתית שאינה משנסת מותניים להושיט יד תומכת וליצור סביבה מחבקת...

על עמדתו של הרב ישראלי בנוגע לכשרות גיור כאשר התברר למפרע שלא הייתה קבלת מצוות כנה, כלל לא דנתי במאמרי. בתגובתי הקודמת כבר הפניתי למקורות שונים שבהם יוכל המעיין למצוא את דעות החולקים בשאלה זו.

מניעת היריון בבני זוג שלא קיימו 'פרייה ורבייה' / הרב אברהם סתיו

את מאמרו ב'אמונת עתיך' 113 (תשע"ז), עמ' 105–112, העוסק בדחיית היריון ראשון, פותח הרב אריה כץ בקביעה הבאה:

> למרות ההסכמה הזו שקיימת בין גדולי הפוסקים הידועים, בשנים האחרונות נמצאו כמה רבנים ומורי הוראה שטענו שאם ברצונם של בני הזוג או של האישה לבדה ליטול אמצעי מניעה מיד לאחר החתונה... הם רשאים לעשות כן.

הרב כץ איננו רואה לנכון לפרט מי הם 'גדולי הפוסקים הידועים', ומאידך גיסא איננו מציין מה כתבו אותם 'רבנים ומורי הוראה' החולקים עליהם,[15] אף שלאורך המאמר הוא דן בטענותיהם ומנסה לדחות אותן. להלן נבקש לפזר מעט את מסך הערפל, ולדון בטענותיו של הרב כץ אחת לאחת.

1. חיוב האישה

אחת הסיבות להתיר מניעת היריון היא שפעולת המניעה נעשית על ידי האישה, שפטורה ממצוות פרייה ורבייה. הרב כץ מנסה להתמודד עם טענה זו בשתי דרכים:

15. ראה למשל במאמרים של אבי מורי, הרב דוד סתיו, שהייתי שותף בכתיבתם: 'דחיית נישואין לשם רכישת השכלה מקצועית', תחומין לד, עמ' 180–192; 'עקרונות בתכנון היקף המשפחה', צהר לז, עמ' 117–138. פרקים המבוססים על מאמרים אלו עתידים להופיע בספרנו שייצא לאור בקרוב אי"ה.

בחזרה לעמוד התוכן

ראשית, הוא מציין כי 'לדעת פוסקים רבים אישה מחויבת בילודה מדין 'שבת'. ברם, יש להדגיש כי מפשט דברי הגמרא, ה'שלחן ערוך' והרמ"א עולה כי נשים פטורות לחלוטין מפרייה ורבייה,[16] וגם לדעת המחייבים מדובר בפשטות בדין דרבנן, וממילא יש לומר כאן 'ספק דרבנן לקולא'.

שנית, את עיקר טענתו מבסס הרב כץ על דברי ה'חתם סופר'[17] שחידש שבימינו, כאשר אין הבעל יכול לשאת אישה על אשתו בעל כורחה, שוב אין היא רשאית למנוע היריון ללא הסכמתו:

> כיון דאינו יכול לגרשה בע"כ ולא לישא אחרת עליה ומתבטל ממ"ע של לערב אל תנח ידך צריכא רשות מבעלה או תתרצה לקבל גט ממנו. ואם הוא אינו רוצה לגרשה וגם לא ליתן לה רשות נ"ל דאינה מחוייבת לצער עצמה מפני שיעבודה.

ה'חתם סופר' מחדש שבימינו אישה צריכה לקבל רשות מבעלה כדי למנוע היריון, משום שאין אפשרות לבעל לקיים את חובתו באופן אחר. דברי ה'חתם סופר' הם חידוש עצום, המנוגד בפשטות לגמרא שהתירה לאישה לעקר את עצמה בלי רשות בעלה. גם החילוק בין תקופת הגמרא לימינו איננו פשוט, משום שאם האישה אכן משועבדת לבעלה לעניין זה, השעבוד אמור לחול גם כאשר הייתה לבעל הזכות לגרש אותה. וכבר כתב בשו"ת 'תורת חסד'[18] כי 'יש לפקפק' בחידוש זה,[19] אך על כל פנים אין בדבריו שום ראיה לנידון דידן, שבו בני הזוג מסכימים יחד לדחות את ההיריון. אדרבה, מפורש לכאורה שאם הבעל מסכים אין איסור על האישה למנוע היריון. הרב כץ מודע לכך, אך הוא טוען שנתינת ההסכמה אפשרית רק לאחר קיום מצוות פרייה ורבייה, ואילו קודם לכן אין הבעל רשאי להסכים לכך. [20] כדבריו רצו לדייק ב'חתם סופר' גם בשו"ת 'בצל החכמה' ובשו"ת 'מנחת יצחק', אך כתבו שיש לדחות את החילוק.[21] וזו לשון שו"ת 'בצל החכמה', ח"ד סי' סה:

> אין חילוק בזה... כיון שמדין ערבות אין חובה על האשה לדאוג לקיום מצות פו"ר של בעלה...

וב'מנחת יצחק' (ח"ה סי' קיג), כתב: [22]

16. וכפי שכתב ערוך השלחן, אה"ע סי' סעי ד: 'יש מהגדולים שכתבו שהאשה אף שאינה מצווה על פו"ר מ"מ חייבת בלשבת יצרה ואין עיקר לדברים הללו'.
17. חתם סופר, ח"ב סי' קעב; שם, ח"ג סי' כ; שם ח"ו סי' מ.
18. שו"ת תורת חסד, אה"ע סי' מד.
19. ועיין ציץ אליעזר, ח"ז סי' מח פרק ה.
20. וכעין זה כתב בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ו סי' מב, פרק ד: 'ולא זאת בלבד אלא שהבעל בעצמו ג"כ לא היה יכול לתת רשות לכך וליבטל ממצות פו"ר'; וכן כתב הרב אליקים גציל אלינסון, תכנון המשפחה ומניעת הריון, עמ' 12.
21. וראה גם בשו"ת להורות נתן , ח"ב סי' צ: 'וכשם שהיא משועבדת להבעל שיוכל לקיים עיקר מצות פו"ר שהוא דאורייתא כך היא משועבדת למצוה של סופרים דמאי שנא'.
22. המנחת יצחק עצמו מתייחס למקרה שבו כבר יש לאישה ילדים, והוא מצרף נתון זה להיתר. בעבורנו חשובה בעיקר דחיית החילוק בין דין 'לערב' למצוות פרייה ורבייה.

בחזרה לעמוד התוכן

> נראה לכאורה דמאי שנא... אף דאין לו רשות להרשות לה בטוב... מ"מ אינו מחויב לגרשה אם כבר יש לו איזה ולד... ומכל שכן אם רצונה ליטול כוס עיקרין רק לזמן, דהוי רק איחור המצוה... דאין לו כלל עליה אף אם לא קיים פו"ר.

ה'מנחת יצחק' מוסיף ומשווה זאת לדין הבעל עצמו, שיכול לבטל את עונתו מסיבות שונות. בין הסיבות הללו אפשר למצוא גם פיתוח קריירה, כגון כשאדם מחליט להיות ספן ולשם כך מקיים את עונתו רק פעם בחצי שנה. יצוין עם זאת כי שני ספרי השו"ת הנ"ל התירו את הדבר בפועל רק כאשר לאישה יש צער מיוחד, משום שהם נוקטים כשיטות המחייבות אישה במצוות 'שבת'. אך יש מקום לומר כי גם לשיטתם לא גרע ערכו של לימוד מקצוע מכובד בימינו מן הצער הזמני של הלידה.

ועל כל פנים, מילות הסיכום של הרב כ"ץ, ש'לדעת כל הפוסקים' האישה מחויבת לסייע לבעלה בקיום המצווה, אין להן על מה שיסמוכו.

2. בין דחיית היריון לדחיית נישואין

יסוד נוסף להיתר מבוסס על היכולת לדחות את הנישואין עצמם משום שיקולי פרנסה. הסברה נותנת כי אם מותר לדחות נישואין, ודאי שמותר יהיה לדחות פן אחד שלהם, דהיינו קיום מצוות 'פרייה ורבייה'. הרב כץ מחלק בין הדינים, ומתבסס על דברי הרב יעקב אריאל (באהלה של תורה א, סו)[23] שהציע שני חילוקים:

ראשית טוען הרב אריאל:

> שמצוות פריה ורביה היא לחיות עם אשה כדרך כל הארץ כדי לפרות ולרבות. ולכן כל עוד אין לו אשה התורה לא חייבתו לשאת אשה לפני זמנו ויכולתו. אך ברגע שנשא אשה, חייב לחיות עמה כדרך כל הארץ עד שיפרה וירבה.

ומסביר הרב כ"ץ ש'חיוב המצווה עצמו מתחיל רק לאחר הנישואין', ושלפני הנישואין מוטל על האדם רק להשתדל להכשיר את עצמו לקיים את המצווה בעתיד.

דברים אלו הם חידוש גדול שאיננו עולה מדברי הפוסקים. הפוסקים האריכו לדון בהצדקה לדחות את הנישואין לצורכי פרנסה,[24] אך לא העלו על דעתם לומר שחיוב 'פרייה ורבייה' עדיין לא חל. ודאי הוא שמצוות 'פרייה ורבייה' חלה על כל אדם עם הגיעו למצוות, אלא שיישומה בפועל צריך להיות 'כדרך כל הארץ', ולפי 'זמנו ויכולתו'. ממילא, אותם שיקולים שעשויים לדחות את עצם הנישואין, ואותה 'השתדלות' שנעשית לצורך הנישואין, יכולים גם להביא לדחיית ההיריון. ומאידך גיסא, כאשר שיקולים אלו אינם קיימים, אסור לדחות גם את הנישואין.[25]

חילוק שני שהציע הרב אריאל הוא:

23. ושב וחיזק את דבריו בשו"ת באהלה של תורה, ח"ו סי' ז.
24. ראה בשו"ת באהלה של תורה (שם), ובמאמר הנ"ל בתחומין לד.
25. שהרי מצאנו שאסור לאדם לשאת אישה קטנה כאשר הוא מחויב במצוות פרייה ורבייה (רמב"ם הל' אישות פט"ו ה"ז), ומוכח מכאן שאין הוא יכול לדחות את קיום המצווה כאשר אין לכך הצדקה מצד עצמו.

בחזרה לעמוד התוכן

שהרי בהימנעות מנישואין ביטול פריה ורביה הוא בשב ואל-תעשה, אך בנישואין ומניעת פריה ורביה ע"י אמצעי מניעה, הרי זה ביטול בקום ועשה.

הרב אריאל עצמו הותיר סברה זו ב'צריך עיון', אך הרב כ"ץ ביקש להוכיח אותה מדברי שו"ת תשובות והנהגות.[26] שם טען הרב שטרנבוך בדעת הרמב"ם שמצוות 'ולערב אל תנח' מחייבת אדם נשוי להמשיך ולהוליד, אך איננה מחייבת אותו לשאת אישה בת-בנים דווקא.

אך מלבד שחילוק זה איננו מקובל על רוב מפרשי הרמב"ם, אין הוא נוגע כלל לענייננו, שהרי שם לא מדובר על חילוק בין 'קום עשה' ל'שב ואל תעשה'. ואסור לאדם גם להימנע באופן פסיבי מהולדה (על ידי הימנעות מחיי אישות). החילוק של הרב שטרנבוך הוא חילוק מקומי בדיני 'ולערב אל תנח', שמסביר את תקנת חכמים כתקנה הנוגעת לבני-אדם נשואים ולא לכאלו שעומדים להינשא בשנית, אך אין בינו ובין הנידון דידן ולא דבר.

ובאמת, קשה להגדיר את נטילת הגלולות כביטול מצווה ב'קום עשה'. שהרי לא מדובר על עשיית מעשה שמבטל 'פרייה ורבייה', כגון הפלה, אלא בהמשך אי-קיום יחסים פוריים. עצם קיומם של יחסים לא פוריים לא נאסר מעולם.[27] כך למשל, אסור לאדם לשאת אישה עקרה, אך כאשר יש לו כבר אישה פורייה אין שום איסור לשאת בנוסף על כך גם אישה עקרה ולחיות עמה חיי אישות. כך גם בענייננו, כאשר אדם מתקדם בהכנותיו לקראת קיום המצווה, אין זה משנה אם יישא אישה הנוטלת אמצעי מניעה. נדמה את הדבר למצווה אחרת שמותר לאדם לדחות את קיומה: פדיון הבן. האם יעלה על הדעת לאסור על אותו אדם לתת כסף לכהנים, משום שיכול היה לעשות זאת לשם פדיון הבן?[28]

אף הרב אליקים גציל אלינסון כתב שיש לדחות את החילוק בין דחיית נישואין למניעת היריון:

> קשה להניח שיש להבחנה זו משקל הלכתי לגבי הכרעת שאלתנו. הרי ההבדלים ההלכתיים בין קום עשה לשב ואל תעשה מוגדרים הם באופן מדויק בתלמוד, ואל לנו לחדש הבדלים נוספים על פי סברה בעלמא. סוף דבר... יש להעדיף את עיכובה הזמני [של מצוות פריה ורביה] על ידי פניה לאמצעי מניעה מבוקרים במסגרת חיי הנישואין, על פני השהיית ברית הנישואין.

כאשר שאל הרב אליקים אלינסון את הרב משה פיינשטיין על הבחירה בין דחיית נישואין למניעת היריון, השיב (אג"מ אה"ע ד סי' לב):

---

26. תשובות והנהגות, ח"ב סי' תרסג.
27. אדרבה, גם במצב כזה קיימת עדיין מצוות עונה, ראה אג"מ, אה"ע א סי' קב.
28. ואכן, הרב אריאל עצמו, בשו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' סז, כתב בהתייחס למקרה שבו היה לאישה רק ילד אחד ולידה נוספת עשויה הייתה לפגוע בהמשך לימודיה: 'יש לומר שמכיון שאינה עוקרת את המצוה עצמה בידים, אלא היא נוטלת את הגלולות לפני כן והמצוה נדחית מאליה נראה שמותר במקום צורך והכרח גדול'.

בחזרה לעמוד התוכן

ובמה שנסתפק כתר"ה כשרוצים מתחלה לעשות הנישואין ורוצים לבקש עצות שלא תתעבר, ואם לא יתירו להם ידחו את הנישואין שנה ושנתים, הנה צדק כתר"ה שיותר טוב להם להתיר להם לעשות הנישואין... לשמש רק בהימים שלפי דעת הרופאים לא תוכל להתעבר ובימים שראויה להתעבר לא ישמשו יש להתיר.

אלא שמצד הבעיה של הוצאת זרע, הוא אוסר לשמש במוך, וגם בנוגע לשימוש בקוטלי זרע הוא כותב ש'לא ניחא להתיר לישא לכתחילה על דעת זה'.[29]

דילמה זו הוצגה כבר ב'ספר חסידים' (סי' תצט):

הנה אמרו כל מי שנושא קטנה מעכב את המשיח וא"ת אם ילך בלא אשה לא יקפיד על זה ולמה אינו מעכב המשיח, אלא אם ילך בלא אשה חוטא... ומ"מ עד שלא יקח אשה אין ש"ז יוצא ממנו אלא לאונסו אבל אם לוקח קטנה הרי מרצונו מאבד ש"ז ומשליך לאיבוד. וא"ת ג' נשים משמשות במוך לבטלה לפי שכבר לקחה.

ה'ספר חסידים' סבור, כדברי הרב פיינשטיין, שבאופן עקרוני האיסור לשהות בלא אישה חמור מן האיסור להינשא ולהימנע מלהוליד. אלא שקיימת בנישואין לקטנה בעיה של הוצאת זרע לבטלה, משום שהיא צריכה לשמש במוך, או משום שביאת קטנה אינה נחשבת כביאה רגילה כלל.[30] משמע מדבריו שאם לא תהיה בעיה של הוצאת זרע לבטלה, עדיף יהיה להינשא.

היתר ברוח זו הובא גם בשם מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל:

בני זוג, שהבעל לומד תורה והאישה לומדת מקצוע, שאם יהיו ריחיים על צווארם לא יוכלו להתקדם בחיים, מותר להם להשתמש בגלולות... זאת ועוד, עדיף שידחו את ההיריון משידחו את הנישואין.[31]

ואף הרב אליעזר מלמד[32] שהסתייג מדחיית היריון ראשון, העדיף זאת על דחיית הנישואין עצמם:

ואם יבואו בני זוג צעירים שעוד לא התחתנו וישאלו, מה עדיף, שיתחתנו וימנעו היריון עד לגמר הלימודים המקצועיים, או שידחו את נישואיהם עד לסיום הלימודים. עדיף שיתחתנו וימנעו היריון.

מכל האמורים עולה כי העמדה המעדיפה דחיית נישואין על דחיית היריון היא דעת מיעוט שאין לה בסיס במקורות, מלבד שהיא מנוגדת להיגיון הבסיסי, שלפיו עדיף לדחות היבט אחד של חיי הנישואין ולא את הנישואין עצמם.

---

29. יש להעיר שבתשובה אחרת באגרות משה, אה"ע ב סי' י, סייג גם את היתר השימוש בגלולות, אך לא נימק את הדברים: 'הנה בדבר הפילן /גלולות/ שלא תתעבר האשה, מצד האיסור דזרע לבטלה ליכא והיה שייך להתיר כשקיימו פו"ר כשיש לה צער גדול ליקחם עד שיגדלו מעט'.
30. עיין שו"ת משנה הלכות ה, רלו.
31. הרב שמואל דוד, תשובות בעל פה של הרב אהרן ליכטנשטיין, צהר מ (תשע"ו), עמ' 19–33 (הציטוט לקוח מעמ' 32).
32. פניני הלכה, שמחת הבית וברכתו, הלכות פרייה ורבייה, סעיף טו.

בחזרה לעמוד התוכן

סיכום

אין כאן המקום להרחיב את היריעה ולמצות את הדיון בעניין דחיית היריון ראשון. כל שביקשנו הוא לבצר ולבסס שתי סברות להקל, שאותן דחה הרב כץ במאמרו. בתחילה הראינו שמפשט דברי הסוגיות וגדולי הפוסקים עולה כי נשים פטורות מללדת, גם כאשר הן נשואות, ומשום כך אי אפשר לאסור עליהן מעיקר הדין ליטול אמצעי מניעה. שנית, הראינו כי אין היגיון בשיטה המתירה לדחות נישואין משיקולי פרנסה, אך אוסרת להינשא ולדחות את ההיריון הראשון.

העולה בבירור מדברינו, שבשום מצב אין לדחות את הנישואין רק מפני עול גידול הילדים. תמיד עדיף לדחות את ההיריון הראשון מאשר לדחות את הנישואין עצמם. באשר לעצם דחיית ההיריון, אין כאן המקום להיכנס לגדרים מדויקים, אך נדמה כי דחייה של עד חצי שנה (כ'עונת הספנים')[33] או אף דחייה של שנה ויותר לפני גיל עשרים וארבע[34] הן בגדר הסביר. בשעת הצורך יש מקום להתיר גם המתנה ממושכת יותר. כל זאת מתוך מודעות לחשיבות העצומה של מצוות 'פרייה ורבייה', ורצון להקים משפחה שתוכל לספק את צורכיהם הפיזיים והרוחניים של ילדיה באופן הטוב ביותר.

תגובה לתגובה / הרב אריה כץ

פתיחה

בפתח הדברים, אני מודה לרב אברהם סתיו שבתגובתו נתן לי הזדמנות נוספת לברר את הנושא.

בתחילת דבריו מאשים אותי הרב סתיו בפיזור ערפל בעצם העובדה שאיני מזכיר שמות של פוסקים, אלא רק כותב על הסוברים שאין למנוע היריון באופן רגיל מיד לאחר החתונה שהם 'גדולי הפוסקים הידועים', ואילו הסוברים שהדבר אפשרי מכונים בפי 'רבנים ומורי הוראה'. הסיבה לכך היא פשוטה: איני רוצה למנות כרוכל את הפוסקים שאסרו או שמדבריהם עולה שבאופן רגיל אין כלל מקום לדיון על מניעת היריון מיד לאחר החתונה, שכן זו המשמעות הפשוטה של דברי הפוסקים, שדנו במניעת היריון לאחר לידות או במקרים קשים, כגון מחלות תורשתיות וכד'.[35] עצם העובדה שהרב סתיו עצמו, ברצותו להביא ראיה לאחד מגדולי הדור שסבר אחרת, לא העלה בחכתו אלא שמועה בעל פה שנאמרה משמו של הרב ליכטנשטיין זצ"ל (כשבמאמר עצמו שהביא

33. עי' כתובות סא ע"ב.
34. עי' פת"ש, אה"ע סי' א ס"ק ה.
35. ראה לדוגמה אצל הרב אליעזר מלמד 'שמחת הבית וברכתו', פרק ה, טו, שכתב בצורה פשוטה שבמצב רגיל הדבר אסור, וראה בספר ההרחבות שם: 'וכך היא סתימת רובם המוחלט של הפוסקים, שכלל לא עסקו בשאלה זו, ודנו רק בשאלה אם מותר בתנאים מסוימים למנוע היריון לפני קיום מצוות פריה ורביה, וכו'... וכך היא ההוראה המקובלת'. והביא כדעה חולקת רק את מאמרו של הרב יובל שרלו בצהר כז, מלפני כעשר שנים (וראה תגובתו של הרב מנחם בורשטין בצהר כח). וראה עוד להלן על השימוש (המטעה לענ"ד) שעשה הרב סתיו בדברי הרב מלמד. ראה גם בהמשך שדנתי בדברי כמה וכמה פוסקים (אגרות משה, מנחת יצחק, בצל החכמה), שמהם עולה בבירור איסור זה.

בחזרה לעמוד התוכן

שמועה זו הודגש שהרב ליכטנשטיין עצמו, על אף גדלותו העצומה בתורה, לא הרבה לעסוק בפסיקה הלכתית למעשה),[36] מראה לנו שאלו הם פני הדברים.[37]

לפני שאתייחס בפרוטרוט לדברים המובאים בתגובה, אציין רק שיש כאן מאמר שלם ובו טיעונים נגד רבות מהנקודות העולות במאמרי, אולם אין בו כלל נגיעה לנקודת היסוד שבטענותיי – פסיקת הרמב"ם וה'שלחן ערוך' שאסור להימנע מניסיון להיכנס להיריון לפני קיום מצוות פרו ורבו, ואף לא לדחותה. כלומר כל ההוכחות שכנגד עוסקות בטיעונים הצדדיים שבדבריי, ואינן מתייחסות כלל לעיקר. לכאורה, בדברים אלו היה מקום לסיים את תגובתי, שהרי הנקודות הצדדיות מטרתן הייתה אך ורק להסביר את העיקר, ואף אם אינן נכונות, יש למצוא הסברים אחרים, אולם כיוון שנוכחתי שבחלקים מדבריו יש אי דיוקים, ובחלקים אחרים פרשנותו אינה מסתברת, ראיתי לנכון להעמיד דברים על דיוקם.

א. פטור נשים מקיום 'פרו ורבו'

הרב סתיו הכריע כדברי 'ערוך השלחן' שכשם שאישה פטורה ממצוות 'פרייה ורבייה', כך היא פטורה ממצוות 'שבת'. במאמרי הזכרתי שהדבר שנוי במחלוקת, אולם אין להתעלם מכך שיש סוברים שמדובר בחיוב (ואף 'ערוך השלחן' עצמו סובר שכולם מודים שיש בכך קיום של מצווה), ובכל אופן אין זו עיקר טענתי. בדבריי התבססתי על דברי ה'חתם סופר', שכתב שדווקא בתקופת חז"ל היה מותר לאישה לשתות 'כוס של עקרין' על מנת שלא תלד, כיוון שהיה יכול לגרשה או לישא אישה אחרת. אך היום, שהוא משועבד לה מדין חרם דרבנו גרשום, אין לאישה רשות למנוע מבעלה את חיובו ב'פרייה ורבייה'. על כך העיר הרב סתיו כמה הערות:

1. שו"ת 'תורת חסד'[38] פקפק על חידוש זה. המעיין בשו"ת הנ"ל יראה שכל הפקפוק שם מדבר על כך שאפילו כשהבעל קיים מצוות 'פרייה ורבייה', אסור לאישה לשתות 'כוס

36. וראה עוד בהמשך על דעתו של הרב ליכטנשטיין.
37. מניסוח דבריו של הרב סתיו, משתמע שבמאמרי כיוונתי לצאת כנגד מאמריו של אביו, הרב דוד סתיו. אולם המעיין במאמרים שאליהם הפנה בדבריו יראה שאין להם שום שייכות לנושא הנידון. המאמר בתחומין, 'דחיית נישואין לשם רכישת השכלה מקצועית', תחומין לד, עמ' 180–192, עוסק בשאלות של דחיית גיל הנישואין (ואמנם הוא מתייחס כבדרך אגב גם לשאלה של מניעת היריון, אך לא ניתן ללמוד מדבריו הרבה באשר למצב הרגיל), ואילו המאמר בצוהר עוסק בשאלה של מניעת היריון לאחר קיום מצוות פרו ורבו. יש אמנם מקום לדון במאמרים אלו ובמסקנות העולות מהם, אך לא זהו הנושא כאן.
38. שו"ת תורת חסד, אבה"ע סי' מד אות מא.

בחזרה לעמוד התוכן

של עקרין' בניגוד לרצונו, ולא מפקפק על האיסור כשעוד לא קיים 'פרייה ורבייה'.[39] וכך כתב במפורש שו"ת 'ציץ אליעזר'[40] בכוונת ה'תורת חסד'.

2. שו"ת 'בצל החכמה'[41] ושו"ת 'מנחת יצחק'[42] כתבו שגם לדברי ה'חתם סופר', אם הבעל מסכים מותר לאישה למנוע היריון, ומותר לו להסכים לכך. אקדים ואעיר שאף אם אכן הם כתבו כך, לא ברור כיצד הבעל יכול להסכים כשהוא חייב לקיים את מצוות 'פרו ורבו', הרי ראינו לעיל את דברי הרמב"ם האומרים שאסור לבעל להשתמט מקיום המצווה.

אמנם עיינתי היטב בשותי"ם הנ"ל, וראיתי שדברי הרב סתיו אינם מדויקים כלל. שו"ת 'בצל החכמה' כתב שאם הבעל לא קיים כלל מצוות פרייה ורבייה, 'אפשר שאינו רשאי לתת לה לשתות', ולא דחה חילוק זה. יתרה מכך, כשאין לו כלל ילדים (וכפי הנידון במאמרנו), מסקנת 'בצל החכמה' שהבעל **חייב לגרש** את אשתו במצב כזה. הרב סתיו אמנם כתב:

> התירו את הדבר בפועל רק כאשר לאישה יש צער מיוחד, משום שהם נוקטים כשיטות המחייבות אישה במצוות שבת.[43]

אך בהמשך כתב בשו"ת 'בצל החכמה':

> שוב דן[44] לחלק בין פנויה לנשואה, דבנשואה עליה להתחשב גם בבעלה שהרי היא משועבדת לו ... אינה מחוייבת לצער עצמה מפני שיעבודה ויכולה לשתות.

זאת אומרת שעדיין היא משועבדת לו ואסורה (באופן רגיל אם לא ירשה לה, וכאמור אין לו להרשות לה כשהוא חייב), אלא שהצער שלה גובר על השעבוד, וברור שכוונתו לומר שגם הבעל אינו מחויב למחות בה מפני צערה, ולא כשאין לה צער כלל. הרב סתיו אמנם השווה לימודים לרכישת מקצוע לצער, אך האם באמת יש מקום להשוות בין הנידון בתשובה שם, שדיבר על מחלה גנטית שבה נולדים ילדים למוות ח"ו, ואם יחיו יהיו מפגרים, לאי הנוחות הקיימת בילודה של ילד ראשון תוך כדי לימודים גבוהים? גם המעיין בשו"ת 'מנחת יצחק' שהובא שם, יראה שהוא מחלק בין שלושה אופנים של אי קיום 'פרו ורבו' (וכולם מצד הבעל ולא מצד קיום מצוות שבת): כשאין אפילו ילד אחד, אין לדעתו מקום כלל למניעה. כשיש ילדים אולם לא קוימה מצוות 'פרו ורבו' ומדובר במקום צער גדול, יש לתת היתר מוגבל לכמה חודשים, ורק כאשר יש חשש לסכנה יש לתת היתר לתקופה ארוכה יותר.

---

39. זאת מלבד העובדה שבנידון שעליו כתב התורת חסד, היה מדובר בסכנת נפשות לאישה אם תיכנס להיריון ותלד, ועל אף זאת ומציאת ההיתר למניעת היריון, הוסיף וכתב שאם הבעל לא קיים פרייה ורבייה ראוי לכפותו לגרשה.
40. ציץ אליעזר, ח"ז סי' מח פ"ה אות יז. ולפלא על הרב סתיו שהפנה בעצמו לעיין בציץ אליעזר הנ"ל, ולא שת לבו לכך שהציץ אליעזר כותב בפירוש שקודם קיום פרו ורבו כולם מודים שאסור לאישה למנוע היריון בלא רשות בעלה (ודווקא שם הרשות הועילה, עקב פיקוח הנפש שבדבר).
41. בצל החכמה, ח"ד סי' סה.
42. מנחת יצחק, ח"ה סי' קיג.
43. ולשיטתו אין מצוות שבת באישה.
44. החתם סופר שהוזכר במאמרי הנ"ל.

בחזרה לעמוד התוכן

לסיכום, ודאי שה'מנחת יצחק' ו'בצל החכמה' מודים שהאישה מחויבת לסייע לבעלה בקיום המצווה (שהבעל חייב בה), אלא שבמקום צער גדול, השעבוד שלה לכך אינו גובר על אותו צער גדול.

ב. דחיית נישואין ומניעת היריון

הרב סתיו האריך מאוד בעניין הדמיון בין דחיית נישואין לבין מניעת היריון. מדבריו עולה שהבעיה בדחיית נישואין חמורה מהבעיה בדחיית היריון, ואף על פי כן הפוסקים התירו לדחות נישואין לצרכים מסוימים. עוד למעלה מכך, מדברי כמה וכמה פוסקים עולה שאם הברירה היא דחיית נישואין או מניעת היריון, עדיף לדחות נישואין ולמנוע היריון מאשר לא להינשא.

אקדים שאף דעתי היא שאם מציבים בפנינו איום האומר: או שלא נתחתן או שנתחתן ונמנע היריון, בוודאי עדיף להתחתן ולמנוע היריון מאשר לדחות את הנישואין, אולם אין הדבר הופך את מניעת ההיריון לדבר מותר. ואבאר דבריי:

במניעת היריון קיימת הבעיה של דחיית קיום מצוות 'פרו ורבו'. לעומת זאת בדחיית נישואין קיימת בעיה כפולה: החשש לחטא (ובכלל עצם הבעיה של 'לא טוב היות האדם לבדו') וגם חוסר היכולת לקיים מצוות 'פרייה ורבייה'. מבחינת הבעיה של דחיית מצוות 'פריה ורביה', אין ספק שאינו דומה אדם שיש לו אפשרות כרגע לקיים את המצווה (כלומר שהוא נשוי) לאדם שאין לו כרגע אפשרות לקיום המצווה (שלא מצא אישה עדיין). הדרך של השני להתכונן לקיום המצווה היא בהכנות לחתונה (מציאת בת זוג, לימוד מקצוע וכדומה), ואילו הדרך של הראשון היא בקיום מצוות 'עונה'. הרי גם אדם שהתחתן אינו יכול להחליט שמתאים לו לנהוג כמנהג 'עונת הספנים' (שהיא פעם בחצי שנה) אפילו כשאשתו מסכימה, אם אינו באמת ספן. לעומת זאת, לגבי החשש לחטא – שם ההיתרים מסייגים את עצמם באופן ברור: 'והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו'.[45] דברי הפוסקים שעדיף להתחתן ולמנוע היריון מאשר לא להתחתן אמורים בגלל אותו חשש של חטא, וכדברי הרב מלמד בספרו 'שמחת הבית וברכתו' (המצוטטים בצורה חלקית ובהשמטות בדברי הרב סתיו): 'האיסור שבעיכוב הנישואין חמור מהאיסור שבמניעת ההיריון'.[46] יש לציין שהרב דוד סתיו עצמו (שכפי המתבאר בדבריו של בנו, הרב אברהם, היה אף הוא שותף בכתיבת הדברים), במאמרו הנ"ל ב'תחומין',[47] כתב שהנישואין עצמם אינם הקיום של מצוות 'פרייה ורבייה', אלא הם מהווים 'הכשר מצווה', והביא לכך הוכחות מכמה וכמה ראשונים, וממילא ברור שהקריטריונים לקיומם שונה.

ג. מניעת המצווה ב'קום עשה'

הרב סתיו ממאן לקבל את החילוק בין 'קום עשה' לבין 'שב ואל תעשה', ומעבר לכך טוען שלקיחת כדורים אינה נחשבת ל'קום עשה', שכן 'לא מדובר על עשיית מעשה

45. שו"ע, אה"ע סי' א סעי' ד.
46. וראה עוד להלן בעניין זה, שגם מדברי האגרות משה מוכח כן.
47. תחומין, שם עמ' 182.

בחזרה לעמוד התוכן

שמבטל 'פרייה ורבייה', כגון הפלה, אלא בהמשך אי-קיום יחסים פוריים'. כאמור בדברי, החילוק בין 'קום עשה' ל'שב ואל תעשה' אינו החילוק העיקרי, ופסיקת ההלכה אסרה ביטול 'פרייה ורבייה' גם ב'שב ואל תעשה'. מכל מקום ברור לכל בר דעת שעשיית מעשה חמורה יותר, ושלקיחת כדורים היא בכלל מעשה המונע את קיומה של 'פרייה ורבייה'. כל הפלפול שיש בדברי הרב סתיו על 'המשך אי קיום יחסים פוריים' אינו סותר את העובדה שנעשה כאן מעשה על מנת שיחסים אלו יהיו בלתי פוריים. אולי כוונתו של הרב סתיו להגדיר את לקיחת הכדורים כגרמא, אבל גרמא, גם אם לעניינים מסוימים היא קלה יותר מעשיית מעשה גמור, עדיין נחשבת למעשה.[48] בכל אופן, חילוק דומה לחילוק שהבאתי משו"ת 'תשובות והנהגות' מופיע גם בשו"ת 'שבט הלוי'[49] שהגדיר במפורש את החילוק בין לשאת אישה שאינה בת בנים, לבין 'לעשות פעולות שלא תלד אישה בת בנים', כלומר להשתמש באמצעי מניעה.

ד. שימוש חלקי בדברי פוסקים

לסיום אעיר על כך שלצערי, הרב סתיו הביא מקורות רבים תוך כדי הדיון שלו, שכביכול תומכים בדבריו, אף על פי שהמעיין באותם מקורות יראה ככלל שהם רובם ככולם תומכים בעמדה שאין במצב רגיל למנוע היריון לפני הולדת ילד ראשון, וכפי שטענתי במאמרי. איני יודע אם הדבר נובע משגגה שבתום לב, או מידיעה שאותם פוסקים אינם סוברים כטענה המרכזית שבדבריו, ובכל זאת הוא רצה להשתמש בחלקים מדבריהם לשם הוכחת טענותיו:

1. כפי שראינו לעיל, שו"ת 'בצל החכמה' ושו"ת 'מנחת יצחק' לא התירו מניעת היריון כאשר אין לבעל כלל ילדים, ואף כשיש ילד אחד הגבילו את ההיתר למקרים חריגים.
2. בדברי שו"ת 'אגרות משה' שהובאו בדברי הרב סתיו, נשמט משום מה המשפט העיקרי שמבהיר את דבריו:

> שאולי יש להתיר כיון דפריה ורביה לא יקיימו בכל אופן, יש להתיר כדי שלא יעברו על הא דאר"נ אמר שמואל אסור לעמוד בלא אשה ביבמות ס"א ע"ב.

כלומר אין כאן שום היתר למנוע היריון,[50] אלא אמירה שהיות שהברירה היא בין שלא יתחתנו ובין שיתחתנו וימנעו היריון, מכיוון שממילא ידחו 'פרו ורבו' (וזאת בלי היתר), עדיף שלפחות יימנעו מהאיסור לשבת בלא אישה.

3. כך גם בדברי הרב מלמד ב'שמחת הבית וברכתו'. הרב מלמד אינו 'מסתייג', כלשון הרב סתיו, ממניעת היריון לפני קיום 'פרייה ורבייה', אלא כתב בפירוש את המילים:

---

48. אין זה המקום להרחיב ולדון בגדרי גרמא, אך יש לזכור שהרוצח בגרמא, לדוגמה, אף על פי שאינו חייב בדיני אדם, הרי הוא רוצח בדיני שמים ומחויב מיתה למקום, זאת לעומת הנמנע ואינו מציל את חברו (שב ואל תעשה), שאף על פי שעבר על הלאו של 'לא תעמוד על דם רעך', אינו חשוב רוצח.
49. שבט הלוי, ח"ד סי' קסא.
50. ראה שו"ת אגרות משה, אה"ע ח"א סי' קב, שאסר למנוע היריון אפילו ב'שב ואל תעשה', כלומר להימנע מחיי אישות, כל עוד לא קיימו פרייה ורבייה; ובתשובה מאוחרת יותר, אג"מ, אה"ע ח"ד סי' עד, התיר להשתמש בכדורים קודם קיום פרו ורבו רק כשהאישה חלושה ולא בגלל סיבה כלכלית, והתנה זאת בשאלת רב לפי המקרה הספציפי.

בחזרה לעמוד התוכן

במצב רגיל, **אסור** לבני זוג צעירים למנוע היריון לפני הלידה הראשונה. מפני שמצוות פרו ורבו היא חובה גמורה שיש לה זמן.

וכן בהמשך דבריו, כשרצה הרב סתיו להוכיח שעדיף להתחתן ולמנוע היריון מאשר לא להתחתן, הוא השמיט משום מה את המשפט האחרון בדברי הרב מלמד: 'האיסור שבעיכוב הנישואין חמור מהאיסור שבמניעת היריון'. בכך נוצר הרושם שכביכול הרב סתיו אינו רוצה לגלות לקורא שלדעת הרב מלמד יש איסור במניעת היריון לפני הולדת ילד ראשון.[51]

לגבי דברי הרב ליכטנשטיין, צר לי שהרב סתיו העדיף להביא משיטת הרב ליכטנשטיין רק שמועה בעל פה שנסובה על מקרה ספציפי ומסוים, שאיננו יודעים אם כל פרטיו מדויקים וכיצד יש להסיק ממנו לפסיקה כללית.[52] הרוצה לדעת את שיטתו של הרב ליכטנשטיין במלואה, רצוי לו שיעיין במאמרו 'תכנון המשפחה ומניעת היריון',[53] שם נפרסה שיטתו בבהירות ובאריכות. הרב ליכטנשטיין אמנם מצא שם פתחים להתיר פעמים מסוימות מניעת היריון לפני הולדת ילדים, אולם נקודת הפתיחה שלו היא החיוב המופיע בדברי הרמב"ם וה'שלחן ערוך' שלא להיבטל מהניסיון להרות כל עוד לא קיים 'פרייה ורבייה', וכל ההיתרים שמורים אך ורק למקרים חריגים של שעת הדחק או על מנת ללמד זכות על המונעים היריון אף שאין מדובר בשעת הדחק, ואין ללמוד מהם היתר כללי למניעת היריון לפני הולדת ילדים.

סיכום

1. בני זוג שנישאו אינם רשאים במצב רגיל ליטול אמצעים למניעת היריון כל עוד לא נולד להם אף לא ילד אחד, זאת אף במצב שבו האישה היא זו שנוטלת את אמצעי המניעה.
2. במקרים חריגים של קושי מיוחד, יש מקום לשאלת רב על האפשרות לדחייה קצרה של חודשים מספר. דחייה למשך תקופה ארוכה אפשרית רק במקרים חריגים ביותר.
3. כאשר בני זוג מעוניינים להינשא, אך לא יינשאו אם לא יתירו להם למנוע היריון, אין הדבר מהווה היתר למניעת היריון, אך לדעת רוב הפוסקים יש להבהיר להם שבעיכוב של הנישואין הם עוברים איסור חמור יותר מאשר בנישואין ומניעת היריון.

51. הרב מלמד אמנם כתב בדבריו היתרים מסוימים למקרים חריגים, אולם גם במאמרי הנ"ל כתבתי שבמקרים חריגים יש מקום לדיון ושאלת רב.
52. אוסיף רק ואומר שעם כל הערכתי המרובה לרב שמואל דוד, שהעלה על הכתב את השמועות מדברי הרב ליכטנשטיין, לגבי אחת השמועות שהועלו שם, אני באופן אישי שמעתי את הרב ליכטנשטיין מתבטא באותה סוגיה, ודבריו היו שונים (אם כי לא הפוכים) ממה שנכתב בשמו. מכאן ניתן ללמוד על הזהירות המרובה שיש לנקוט בפסיקת הלכה כללית על סמך שמועות בעל פה, שנאמרו לגבי מקרה מסוים.
53. הרב אהרון ליכטנשטיין, 'תכנון המשפחה ומניעת היריון', עלון שבות בוגרים 6 (תשמ"ח), עמ' 19–33.

בחזרה לעמוד התוכן

עוד בעניין מניעת היריון בבני זוג שלא קיימו 'פרייה ורבייה' / הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

מאחר שהוויכוח ההלכתי בנידון מוצה, פחות או יותר, בין שני הכותבים לפניי, אתמקד בהיבט החברתי-הלכתי של הנושא. ברור שהמצב הרצוי לכתחילה הוא נישואין בגיל צעיר והבאת ילדים לעולם, ללא דחייה. אבל יש במצוות הנישואין עניין מיוחד שמאפשר דחייה. גיל הנישואין לפי הרמב"ם הוא מגיל 17 ועד גיל 20.[54] לפי ה'שלחן ערוך'[55] 'מצוה מן המובחר' – מגיל 13. בפועל תחילת המצווה נדחית מסיבות שונות.[56] מרש"י[57] משמע שהנער עוד לא בשל לנישואין עד גיל 18. עכ"פ משך הזמן מורה שאין כאן חובה גמורה לקיים את המצווה מיד, כמו תפילין או קריאת שמע, אם כי ברור שמצווה להקדים, ולו בבחינת 'זריזין מקדימין'. באשר לסוף הזמן, הגמרא[58] קבעה גיל עשרים, וכך הוא ברמב"ם.[59] 'מכאן ואילך כל ימיו בעבירה'. בכל זאת כיום, הנישואין נדחים מעבר לגיל עשרים. אולי הבשלות הנפשית המתאחרת והצורך בלימוד אומנות מאפשרים דחייה.[60] היתר לדחייה יש לנו כשחפץ ללמוד תורה,[61] ויש אומרים שלימוד מקצוע בימינו דומה ללימוד תורה, אם כי לדעתי אין הדמיון מדויק. בתלמוד תורה ניצול גם מהרהורים, מה שאין כן בלימוד מקצוע. עכ"פ כבר פסק הרמ"א[62] שבימינו אין כופין על זיווגים. אמנם משנשא אישה, לא מצינו היתר דומה לדחיית מצוות 'פרייה ורבייה'. הרמב"ם כותב כי משעבר גיל עשרים הוא מבטל צוות עשה, וחייב להשתדל מיד. אני מסכים לדברי הרב כץ שמוכח מדברי הרמב"ם שאין זה רק בגדר 'זריזין מקדימין', כמו במצוות מילה, אבל לכל היותר הדוחה את החיוב דומה לדוחה מילה שלא בזמנה, שכל רגע מבטל מצוות עשה, אבל משמל, מתברר שלא ביטל 'עשה'.[63] הרב אריה כץ טוען שקל יותר לדחות נישואין מאשר לדחות מצוות 'פרייה ורבייה', שכן אין דומה דחייה ב'שב ואל תעשה' לדחייה ב'קום ועשה'. זוהי הדעה הרווחת, ולענ"ד יש עוד מובן לחילוק זה. לדחות נישואין אין הרבנים נדרשים, והוא כעין 'שב ואל תעשה'. זוהי המציאות, ולעתים הרבנים רק מסבירים אותה, אבל לדחיית 'פרייה ורבייה' דרוש אומץ הלכתי, אולי אף בבחינת 'עת לעשות לה'...', ואסביר דבריי.

כאשר אנו נשאלים מה עדיף: לדחות נישואין או לדחות מצוות 'פרייה ורבייה', אומר ה'אגרות משה', כפי שנזכר לעיל, שעדיף לדחות מצוות 'פרייה ורבייה'. אני חושש שאנו

54. רמב"ם, הל' אישות פט"ו ה"ב.
55. שו"ע, אבה"ע סי' א סעי' ג.
56. עי' חלקת מחוקק, אה"ע סי' א ס"ק ב.
57. רש"י, אבות פ"ה מכ"א.
58. קידושין כט ע"ב.
59. רמב"ם, שם.
60. ראה רמב"ם, הל' דעות פ"ה הי"א.
61. שו"ע שם סעי' ג.
62. רמ"א, לשו"ע אה"ע סי' א סעי' ג.
63. ראה מנחת אשר, בראשית סי' טז.

בחזרה לעמוד התוכן

עומדים כעת בפני מצב כזה, גם אם אין השאלה עולה במפורש. כעת המצב, עכ"פ בציבור שלנו, הוא יותר מעגום. תופעת הרווקות המאוחרת היא שלילית מהרבה בחינות; גורמת להרהורי עברה ואף לעברה; מקטינה את הילודה ומביאה להרבה עגמת נפש לאלפי צעירים וצעירות. קשה לקבוע בפסקנות את הסיבה, אבל יש סברה לומר שאם נתיר לחלק מן הצעירים להינשא מוקדם עם אפשרות של דחיית מצוות 'פרו ורבו', הרבה מהם אכן יעשו כן. בוגר צבא או אף ישיבה, או בוגר מכינה וכן בוגרת צבא, שירות לאומי או אף מדרשה, חושבים ללמוד מקצוע לפני שיחפשו בן זוג. הניסיון מראה שמ'כיוון דאידחי הנשואין אידחי', ובגיל מבוגר, בערך מ-25 ואילך, כבר צצים עיכובים שונים. הרהורי עברה מתגברים, ונישואים – אין. אני מציע כי מנהיגי הציבור שלנו יעוררו מסע חינוך ופרסום להינשא בתוך שנה מגמר הצבא, ישיבת ההסדר או המכינה (בערך גיל 23 לבנים). למי שיירתע מפני אחריות של משפחה, יודיעו שאפשר למצוא היתר של דחיית מצוות 'פרייה ורבייה'. אינני מתכון להיתר גורף, אלא להיתר פרטני, תוך שידול להביא לפחות ילד אחד לפני הדחייה, אבל האפשרות תהיה ידועה מראש. כך יינשאו הרבה צעירים, יינצלו מהרהורי עברה, ותקטן תופעת הרווקות המאוחרת.

בחזרה לעמוד התוכן